

УДК 343.851

DOI 10.32755/sjlaw.2022.01.094

Максименко М. І.,

директор Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-6442-7316

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті автор зазначає, що безпека в установах виконання покарань містить три складові: фізична, процедурна та динамічна. Усі три складові відіграють важливу роль у запобіганні насильницьким проявам в установах виконання покарань. Автор вказує на основні напрями покращення складових безпеки в установах виконання покарань, визначає основні проблемні моменти, які виникають у діяльності співробітників установ виконання покарань та які пов'язані із запобіганням насильницьким кримінальним правопорушенням.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, насильницька злочинність, установа виконання покарань, заборонені предмети, засуджений.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України гостро постає питання безпеки в установах виконання покарань як засуджених, так і представників адміністрації, розкриття та запобігання насильницьким проявам.

Сьогодні більшість засуджених, які відбувають кримінальне покарання у виді позбавлення волі, раніше вже вчиняли злочинні діяння, за які перебували в місцях несвободи, що свідчить про їхнє криминогенне зараження. Насильницькі злочини, які вони вчиняють, характеризуються жорстокістю та неповагою до здоров'я та життя людини. Це доводить актуальність у боротьбі з насильницькими злочинами в установах виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема боротьби зі злочинністю в установах виконання покарань була предметом наукових досліджень таких вітчизняних учених, як К. А. Автухов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, А. І. Богатирьов, І. В. Боднар, А. О. Галай, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. Г. Колб, І. О. Колб, І. М. Копотун, О. І. Кіслов, В. Г. Павлов, Р. М. Підвисоцький, М. С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, А. В. Савченко, А. Х. Степанюк,

А. А. Ткаченко, М. І. Хавронюк, О. С. Яворська, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін. Натомість спеціально та відокремлено дослідження боротьби з насильницькою злочинністю в установах виконання покарань на сучасному етапі реформування пенітенціарної системи не проводили протягом тривалого часу.

Метою статті є характеристика актуальних питань боротьби з насильницькою злочинністю в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України та визначення проблемних питань у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці виділяють трирівневу систему безпеки в установах виконання покарань. І. В. Боднар, розглядаючи основні елементи забезпечення безпеки в установах виконання покарань, вказує, що зазначену безпеку слід поділяти на три компоненти: фізична, динамічна та процедурна. Фізична безпека охоплює стримувальні засоби (фізичні бар'єри, природний нагляд, охоронне освітлення), технічні засоби охорони та нагляду (сигналізація і датчики, відеоспостереження), контроль доступу (механічні й електричні системи доступу), системи ідентифікації та пропускний режим. Процедурна безпека: проведення обшуків та оглядів засуджених, території житлової та виробничої зон, транспортних засобів; огляд осіб, які проходять на територію, що охороняється; проведення перевірок наявності засуджених; локалізація та супровід засуджених; процедура прийому до установи та звільнення з установи. Динамічна безпека в установах виконання покарань – спосіб організації процесу виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі, який базується на розвитку позитивних відносин із засудженими, їхньої зайнятості, встановленні довірливих відносин з ними та ефективної комунікації, що призводить до обізнаності персоналу з процесами, які відбуваються в місці тримання засуджених. Концепція динамічної безпеки – це позитивні відносини, зв'язки та взаємодія між персоналом і засудженими, професіоналізм у зборі відповідної інформації, розуміння та поліпшення соціального клімату у виправній установі, твердість і чесність, сприйняття особистої ситуації засудженого, спілкування, позитивні відносини та обмін інформацією [1, с. 94-95].

Вищезазначений автор і багато інших науковців вказують на необхідність поєднання всіх трьох компонентів. Проте на сучасному етапі реформування пенітенціарної системи в Україні є недоліки в кожній зі складових не тільки в кримінально-виконавчому законодавстві, а й в інших галузях права.

Як видно із класифікації елементів безпеки в установах виконання покарань, причини та умови пенітенціарної насильницької злочинності стосуються багатьох сфер діяльності.

Слід погодитись, що необхідно змінювати умови тримання засуджених у «приміщеннях блочного типу», а не утримувати їх у застарілих «звичайних жилих приміщеннях» з метою унеможливлення пересування по території блоку в нічний час і в час, коли кількість співробітників обмежена.

Поділяємо позицію І. В. Боднара, що однією з головних умов функціонування динамічної безпеки є наявність відповідного пенітенціарного персоналу, а це означає, що необхідно приймати на службу в установи виконання покарань відповідно підготовлених осіб, здійснювати їх початкову підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації. Знизити до мінімуму рівень плинності кадрів персоналу установ виконання покарань можливо тільки за умов відповідного правового та соціального забезпечення персоналу, його матеріального забезпечення [1, с. 94–95].

Стосовно процедурної безпеки доцільно зауважити, що приділена велика увага питанню запобігання вчиненню насильницьких злочинів в установах виконання покарань. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань вказують, що з метою виявлення предметів, виробів, речей та продуктів харчування, не передбачених переліком, а також грошей, цінних паперів і речей, предметів, які заборонено використовувати в установах виконання покарань, приготувань до втечі з-під варти, розшуку засуджених, які переховуються, тощо проводять обшуки та огляди засуджених, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань і прилеглий території, а також контрагентських об'єктах, їхніх речей і одягу, транспортних засобів, приміщень, територій житлових і виробничих зон. При цьому в разі вилучення предметів, виробів

і речовин (наркотичні засоби, психотропні речовини або аналоги, зброя тощо), за зберігання яких передбачена кримінальна відповідальність, їх передають до органів досудового розслідування в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України [2].

Засуджені переважно вчиняють насильницькі злочини, перебуваючи у стані наркотичного та алкогольного сп'яніння, використовуючи при цьому зброя нападу. Саме боротьба з проникненням наркотичних речовин та алкогольних напоїв і наявністю в засуджених зброя нападу є одним з головних напрямів боротьби з насильницькою пенітенціарною злочинністю. Один з факторів стримування – притягнення винних до кримінальної відповідальності, проте в цій сфері є проблемні питання. Розберемо їх окремо.

Перш за все зазначимо, що наркотики – психоактивні препарати, які під час введення в організм людини впливають на психіку й поведінку, змінюють свідомість, волю, емоційний стан. Унаслідок систематичного вживання вони викликають психічну й фізичну залежність, специфічно діють на центральну нервову систему (стимулювальна, ейфорійна, седативна, галюциногенна дія та ін.), що є причиною немедичного вживання. З юридичної точки зору – це речовина, яку у встановленому порядку визнано наркотичною та внесено до «Переліку наркотичних, психотропних речовин та прекурсорів», розробленого Комітетом з контролю за наркотиками МОЗ України і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 [3]. У цьому документі міститься вичерпний перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вказано міжнародну незареєстровану назву речовини та її хімічну назву.

Нині у світі з'явилися так звані «синтетичні наркотики», які необхідно вносити до цього списку. Практика боротьби з наркоманією свідчить, що порядок внесення змін до цього переліку занадто бюрократичний і не встигає за розробкою нових речовин. Проводячи експертне дослідження, фахівець не може визнати наркотичною речовину, якої немає в цьому переліку, що унеможливає притягнення винної особи до відповідальності.

Іншим проблемним питанням у діяльності, пов'язаній із запобіганням насильницьким злочинам в установах виконання покарань, є наявність у засуджених знарядь нападу. Притягнення їх до кримінальної відповідальності за ст. 263 Кримінального кодексу України (незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами) за носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу можливе тільки після висновку експерта, що знаряддя нападу, яке вилучено в засудженого, є холодною зброєю.

Холодна зброя – це предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового завдання шляхом безпосередньої дії тяжких (небезпечних для життя в момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких заснована на використанні м'язової сили людини. В експертній діяльності розрізняють такі види холодної зброї: металеві, клинкова, колючої дії, колючо-ріжучої дії, рублячо-ріжучої дії; ударно-дробильна, ратищна, рублячої дії, військова, бойова, кримінальна, мисливська, спортивна, парадна, нагородна, штатна, табельна, призова, комбінована, довільна, замаскована, антикварна, історична, меморіальна, колекційна, національна, художня.

Перш за все нас цікавлять такі види: клинкова холодна зброя (предмети та пристрої, уражальним елементом яких є клинок); колючої дії (холодна зброя, бойова частина якої призначена для нанесення колотих ушкоджень); колючо-ріжучої дії (холодна зброя, бойова частина якої призначена для нанесення колото-різаних ушкоджень); рублячо-ріжучої дії (холодна зброя, бойова частина якої призначена для нанесення рублячорізаних ушкоджень); кримінальна холодна зброя (виготовлені саморобним способом предмети та пристрої, призначені для завдання тяжких тілесних чи смертельних ушкоджень людині й не мають аналогів серед бойової та мисливської зброї).

Слід ураховувати, що для знарядь нападу, які використовують засуджені, характерним є саморобний спосіб їх виготовлення, коли холодна зброя зібрана й виготовлена саморобним способом з частин і деталей повністю саморобного виготовлення чи

з використанням певних частин і деталей зброї та (або) виробів іншого призначення кустарного чи промислового виробництва.

Для визначення зняття нападу холодною зброєю експерт користується «Методикою криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів», яка затверджена рішенням розширеного засідання секції НКМР Міністерства юстиції України з проблем трасології та судової балістики із залученням членів Координаційної ради з питань судової експертизи від 15.01.1999 р. (зі змінами та доповненнями).

Згідно з цією методикою холодна зброя повинна відповідати технічним характеристикам (геометричні, розмірні та міцнісні параметри, що вимірюються за допомогою технічних засобів). Водночас експерт має випробувати зброю, тобто здійснити комплекс експериментів, що проводяться з метою визначення певної сукупності властивостей предмета, провести статичні (визначення певної сукупності властивостей предмета шляхом прикладання до нього статичного навантаження) й динамічні випробування (визначення певної сукупності властивостей предмета шляхом прикладання до нього динамічного навантаження).

Для прикладу можна розглянути мінімальні вимоги до визнання предмета «ножем мисливським загального призначення»: довжина клинка не менша як 90 мм; товщина обуха не менша за 2,6 мм; кут загострення леза не більше як 30 град. (за винятком ножів для тяжких робіт – не більше як 50 град.), кут загострення вістря – не більше як 70 град.

У контексті нашого дослідження проаналізуємо статичні випробування короткоклинкових предметів (пристроїв). Міцність та пружність конструкції клинка визначається таким чином: ніж затискається за руків'я в місці кріплення клинка. До вістря докладають зусилля 5 кг у напрямку, перпендикулярно площині клинка, в обидва боки. Довжина клинка не повинна вигинатися більш ніж на 5%. Після випробування не має бути залишкової деформації понад 1% від довжини клинка. Випробування проводять не менше ніж тричі щодо кожного предмета (пристрою).

Наступним елементом є динамічні випробування, які проводять для встановлення можливості неодноразового ураження

цілі із застосуванням досліджуваного предмета (пристрою) типовим для найближчого аналога (аналогів) холодної зброї способом (способами). Клинкові предмети (пристрої) залежно від характеру вістря й заточки леза випробовують шляхом нанесення колючих, рублячих ударів та/або проведення експериментальних зрізів.

Як мішень для нанесення колючих та рублячих ударів використовують суху соснову дошку завтовшки до 50 мм. Необхідно виконати такі умови: кількість ударів – до 50, але не менше ніж 10; сила ударів – максимальна; кутовий діапазон напрямків ударів – від 30° до 90°; орієнтація площини клинка відносно волокон деревини – поперечна. Якщо під час проведення не менш як десяти експериментів не виникло будь-яких ушкоджень предмета (пристрою), а глибина проникнення клинка в матеріал мішені не менш як 10 мм, кути контакту клинка з мішенню близькі до 90°, предмет (пристрій) визнають таким, що має достатні міцнісні властивості для ураження цілі [4]. Якщо предмет не пройшов хоча б одного з цих випробувань, його не визнають холодною зброєю.

Дуже часто предмети, що використовують засуджені як знаряддя нападу, зовні хоч і відповідають вимогам до холодної зброї, проте не проходять вищезгаданих доволі жорстких статичних і динамічних випробувань. Однак, слід зазначити, що засуджені їх виготовили саме як знаряддя нанесення ушкоджень іншим засудженим та особам, які перебувають на території установ виконання покарань. Їх міцності вистачає для ураження тіла людини і завдання різних видів тілесних ушкоджень.

Висновки. Безпека в установах виконання покарань містить триступеневу складову: фізична, процедурна й динамічна безпека. Провівши дослідження кожної з них, виявлено окремі актуальні питання, вирішення яких має позитивно вплинути на покращення рівня запобігання вчиненню насильницьких злочинів в установах виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Боднар І. В. Забезпечення безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право.* 2021. № 1 (12). С. 92–102.

2. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. Дата оновлення: 08.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

3. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 р. № 770. Дата оновлення: 09.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

4. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів: Рішення розширеного засідання секції НКМР Міністерства юстиції України з проблем трасології та судової балістики із залученням членів Координаційної ради з питань судової експертизи від 15.01.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002320-99#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

Maksymenko M.,

Head of the Chernihiv Research Forensic Center of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6442-7316

CURRENT ISSUES OF VIOLENT CRIMES IN PENAL INSTITUTIONS PREVENTION

The author notes in the article that security in penal institutions consists of three components: physical, procedural and dynamic security. All three components play an important role in preventing violence in penal institutions. The author points out the main directions of improving the security components in penal institutions and identifies the main problems that arise in the activities of law enforcement officers and which are related to the prevention of violent criminal offenses.

The author notes that today in the world there are so-called "synthetic drugs", which must be included to a special list. The practice of combating drug addiction indicates that the procedure for amending this list is quite bureaucratic and does not keep up with the development of new substances. An expert, in turn, conducting an expert research, can't recognize a substance that is not in this list of drugs. This fact makes it impossible to bring a perpetrator to justice.

The article states that another problematic issue in the activities related to the prevention of violent crimes in penal institutions is the fact that convicts possess assault weapons. Bringing them to justice under Art. 263 of the Criminal Code of Ukraine (Illegal handling of the weapon, ammunition or explosives) for carrying, manufacturing, repair or sale of daggers, Finnish knives, knuckles or other cold-arms without the permission provided by the law is possible only after the conclusion of an expert. Such a conclusion must contain the information that the assault weapon seized from a convict is a cold-arms. Very often, items used by

convicts as weapons in order to attack, although outwardly meet the requirements for cold-arms, but do not pass these rather severe static and dynamic tests.

Key words: *criminal offenses, violent crime, penal institution, prohibited items, convict.*

References

1. Bodnar, I. V. (2021), “Ensuring security in penal institutions”. *Scientific Herald of Sivreshchyna. Series: Law*. No. 1 (12), pp. 92–102.
2. Ukraine (2018), *Rules of Internal Procedure of Penal Institutions: Order*, Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.
3. Ukraine (2000), *List of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Precursors: Resolution*, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.
4. Ukraine (1999), *Methods of Forensic Investigation of Cold-Arms and Structurally Similar Products: Decision of the extended meeting of the SCMC section*, the Ministry of Justice of Ukraine, the Coordinating Council for Forensic Science, Kyiv.